

ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ. ЕТНОЛОГІЯ. ЕТНОГРАФІЯ

УДК 241.823:271.3–055.2(477.83/.86)»XIX/XX»

Оксана Яцків

ЧЕРНЕЧИЙ ОДЯГ ЯК СИМВОЛ БОГОПОСВЯЧЕНОГО ЖИТТЯ: ОСОБЛИВОСТІ МОНАШОГО ГАБІТУ В ЖІНОЧИХ ФРАНЦИСКАНСЬКИХ ЗГРОМАДЖЕННЯХ У ГАЛИЧИНІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті висвітлено особливості чернечого одягу жіночих францисканських згромаджень, які активно проводили свою діяльність на теренах Галичини у другій половині ХІХ – початку ХХ ст. Чернечий одяг у досліджуваних жіночих францисканських згромадженнях складався з певних елементів, зокрема: габіту, параману, розарію, францисканського паска, вельону та шкіряного взуття. Це були основні елементи, що ж стосується певних відмінностей, то у деяких згромадженнях елементами чернечого одягу також були плащі, нагрудні хрестики, медальйони та обручки. Черниці завжди і всюди носили монаший одяг, від його носіння могла звільнитися тільки настоятелька в разі важливої причини, зазвичай, через хворобу. Одяг черниць певної конгрегації був одного кольору, фасону, крою, пошитий з однієї тканини. У статутних документах згромаджень були чітко описані елементи чернечого одягу, колір, фасон та довжина. Відмінності у зовнішньому вигляді габіту давали можливість чітко визначити, до якої саме конгрегації належала черниця.

Ключові слова: Галичина, черниця, монастир, габіт, параман.

Дослідження повсякденного життя та побуту францисканських жіночих чернечих спільнот у Галичині періоду Австро-Угорської монархії привело нас до зацікавлення монашим одягом, який дещо різнився у досліджуваних згромадженнях. Особи, які відчували покликання присвятити своє життя Богу вступаючи в монастир та проходячи етапи формаційної підготовки, отримували монаший одяг – габіт. У сучасній історичній науці повсякденне життя жіночих францисканських згромаджень, а особливо питання чернечого одягу є малодослідженим. Про основні відомості монашого одягу черниць дізнаємося зі статутів та конституцій, які зберігаються у монастирських архівах. У цій статті, на основі опрацьованих матеріалів, спробуємо висвітлити особливості чернечого одягу, його елементів, проаналізувати відмінні та спільні риси у габітах досліджуваних спільнот, розтлумачити що ж таке чернечий габіт.

Чернече вбрання монахинь мало бути скромним, засвідчувати складену обітницю убогості та вирізняти черниць із загалу жіноцтва. Це був зовнішній показник приналежності до тієї чи іншої чернечої родини. Одяг черниць обов'язково мав бути одного фасону та покрою, пошитий з одного сукна. Згідно із правилами, черниці, пройшовши проби перед складанням тимчасових обітів, отримували чернечий габіт, який складався з туніки, параману, вельону, поясу та розарію. У деяких згромадженнях елементами монашого одягу також був нагрудний хрест, плащ та медальйон.

Однак варто зазначити, що не всі перелічені атрибути були присутні у всіх згромадженнях. Зовнішній вигляд черниць кожного згромадження дещо відрізнявся, що ми зараз спробуємо продемонструвати. Спільним для всіх францисканських згромаджень була скромність у способі життя та одязі. Черниці мали завше пам'ятати, що одягом святого Франциска був тільки латаний габіт і пасок, заборонялось будь-яке марносластво у вбранні [1, s. 46]. Тому чернечий одяг був простим, скромним, місцями зношеним та латаним, пошитим з грубого сукна. Габіт був довгим до самих кісточок [2, s. 155], а в деяких згромадженнях взагалі накривав взуття [1, s. 45]. Рукави габіту сягали згину пальців на долоні [2, s. 155] та були дещо звуженими наприкінці [1, s. 45].

Основна відмінність між чернечими вбраннями різних згромаджень полягала у кольорі габіту. З документів довідуємося, що переважно це був чорний та брунатний колір. У згромадженнях сестер бернардинок, феліціанок, францисканок Найсвятішого Сакраменту, серафіток, габіт був брунатного кольору, а у йосифіток, кларисок, францисканок Родини Марії та серцанок – чорного. Відомо також, що у сестер альбертинок на перших етапах існування спільноти габіт був пошитий із темно-сірої тканини. У згромадженні сестер феліціанок черниці на місії одягали білі або бежеві габіти, а сестри доглядальниці та ті, які виконували роботу по господарстві – білі [2, s. 194].

Чернечий одяг був символом богопосвяченого життя, а також свідченням добровільної убогості та послуху. Брунатний колір туніки і параману символізував тимчасовість життя на землі та повернення всіх у прах. Важливим елементом габіту сестер феліціанок та францисканок Родини Марії був білий комірець, колір якого нагадував, що тіло – це храм Святого Духа [3, s. 75]. Сестри зобов'язувалися завжди носити габіт, як у згромадженні, так і за його межами [4, s. 33].

У всіх досліджуваних згромадженнях габіт підперезувався паском з вовни або його ще називали францисканським шнурком з трьома вузлами, що символізували три євангельські ради: добровільної вбогості, чистоти та послуху [5, s. 24]. У сестер йосифіток [6, s. 105], францисканок Найсвятішого Сакраменту, кларисок, серцанок, бернардинок, серафіток францисканський шнурок з трьома вузлами був білого кольору [1, s. 46]. У свою чергу, в феліціанок францисканський шнурок з трьома вузлами міг бути білого, брунатного або чорного кольору [2, s. 194], а у францисканок Родини Марії фіолетового кольору [2, s. 299]. Варто зазначити, що у сестер альбертинок на францисканському шнурку було не три, а п'ять вузлів, які символізували п'ять ран Ісуса Христа [2, s. 132].

Зазвичай, францисканський шнур з вузлами зав'язували з правого боку, зокрема, у альбертинок, бернардинок, йосифіток, кларисок, серафіток, серцанок та францисканок Найсвятішого Сакраменту [2, s. 240], а з лівого боку – в альбертинок [2, s. 132], бернардинок, йосифіток [6, s. 105] та францисканок Найсвятішого Сакраменту [2, s. 240] до поясу прикріплювався розарій (вервиця). У сестер францисканок Родини Марії францисканський шнур зав'язувався з лівого боку, а медальйон з розарієм з правого. У сестер феліціанок [3, s. 75] та сестер серафіток підв'язана до поясу вервиця була дерев'яною [4, s. 32], а у сестер альбертинок вона складалася з великих брунатних зерен з медальйоном [7, s. 17].

Ще одним із елементів чернечого одягу був параман – це складена з двох відрізків матерії накидка, з прорізом для голови. Його сестри йосифітки, серафітки, серцанки, феліціанки, бернардинки та альбертинки одягали поверх габіту. У кларисок замість габіту була туніка, поверх якої також одягали параман [5, s. 163].

Параман – це символ особливої опіки та ласки Матері Божої. Існували два типи параману довгий та короткий [1, s. 45]. У двох варіантах один кінець накидки спадав на спину, а інший спереду на груди. Параман був з тієї ж самої тканини, що й габіт, зазвичай, його шили з грубого сукна. Стосовно кольору, то габіт і параман були однакового кольору. Також відомо, що у сестер йосифіток [6, s. 105] параман був коротший від габіту на 5 см, а у серафіток на 15 см [4, s. 31]. У сестер бернардинок параман також був коротшим від габіту, а ширина його була приблизно 34 см. [1, s. 45]. Особливість параману сестер серцанок з-поміж інших згромаджень, полягала в тому, що на ньому було вишите серце – символ Найсвятішого Серця Ісуса [8, s. 85]. Черниці шанували параман, старалися на нього не сідати та завжди поправляли, їм заборонялося використовувати його як фартух. Під час виконання робіт черниці могли знімати або закладати назад передню частину параману, але при сторонніх особах їм заборонялося таке робити [3, s. 77].

Дівчатам, які вступили у згромадження, обрізали волосся, а на голову одягали чорний вельон. У сестер кларисок [2, s. 238] та бернардинок чорний вовняний вельон кріпився на білий чепек з перев'язкою на чолі, яку називали «біндалем» [1, s. 45]. У сестер феліціанок та йосифіток головним убором слугувала біла цупка накидка, а поверх неї чорний вовняний вельон [3, s. 75], який у сестер йосифіток був коротший від плаща на 8 см [6, s. 105].

У деяких згромадженнях, зокрема, у сестер феліціанок та йосифіток новички могли на території монастиря замість чорного вельону носити білу накидку [3, s. 75] або легший білий вельон [6, s. 105]. Згідно з уставами згромаджень, черниці зобов'язувалися одягати монаші вельони [4, s. 32], коли вони виходили з дому, у вітальнях та всюди, де могли зустрітися зі світськими особами.

Відомо також, що постулянтки у деяких згромадженнях носили простий одяг. Зокрема, у сестер альбертинок вони носили просту спідницю, сорочку та вельон гранатового кольору [7, s. 19]. У згромадженні сестер серцанок аспірантки могли ходити у своїх власних сукнях, а вже після складення акту самопожертви та вступу в новіціат, вони отримували чорну сукню з пелериною та короткий чорний вельон [8, s. 85].

Натомість новички у згромадженнях сестер феліціанок та альбертинок одягали білий монаший вельон [7, s. 19]. Після складення тимчасових обітів вони змінювали білий вельон на чорний та отримували хрестик на тасьмі. Після цього черниці займали своє місце серед сестер-професок [3, s. 77].

Сестри серафітки, альбертинки, йосифітки, серцанки, феліціанки та францисканки Родини Марії поверх габіту носили нагрудний хрест. У згромадженні серафіток це був малий дерев'яний хрест чорного кольору з нікелевим зображенням Ісуса Христа, зав'язаний на брунатній вовняній тасьмі [4, s. 32]. У згромадженні сестер феліціанок – дерев'яний хрест на вовняній тасьмі також з зображенням Ісуса Христа, який одягали поверх параману [3, s. 75]. Хрест – це знак віри та нескінченної милості Бога до людини, він також символізує спасіння через терпіння.

У свою чергу, в сестер йосифіток сестри хорові на парамані носили дерев'яний хрестик, а сестри конверски – металевий [6, s. 105]. Сестри серафітки носили нікелевий медальйон, у якого з однієї сторони було зображення Страждаючої Божої Матері, а з іншої – святого Франциска [4, s. 32].

Стосовно іншого одягу, то з джерел відомо, що за рішенням Генеральної ради деяким сестрам у згромадженні сестер йосифіток дозволялося носити напівбавовняні туніки, полотняні спідниці та прості хустки [6, s. 105]. У негоду сестри йосифітки, феліціанки та бернардинки одягали плащ, пошитий з тієї ж самої тканини, що й габіт і параман [1, s. 46]. Це був широкий та довгий до колін плащ, який заціпався на шиї на закріпку. Вночі сестри йосифітки спали у легших туніках. Відомо, що у згромадженні сестер серцанок черницям, які постійно перебували біля хворих монахинь, дозволяли на ніч знімати вельон та бути в чепеку [8, s. 85].

Під час роботи в саду, рефектарі черниці одягали фартухи [3, s. 76]. З конституції згромадження сестер серцанок довідуємося, що сестри повинні були дотримуватися правил особистої гігієни. Зокрема, вони користувалися милом та зубним порошком. Однак, черницям строго заборонялося користуватися парфумами. У монастирях не було дзеркал, а якщо черниці, за межами монастиря, натрапляли на дзеркала, то старалися не дивитися у них [8, s. 85].

Що ж стосується взуття, то літом черниці ходили у сандалях на босу ногу. За межами монастиря одягали темні панчохи [6, s. 105] та скромне шкіряне взуття, яке сягало кісточок [4, s. 32]. У холодну погоду їм дозволялося одягати теплі панчохи та сандалі, а взимку монахині одягали теплі панчохи та взували теплі черевики [7, s. 19].

Також взимку сестри феліціанки мали туніку з фланелі, а виходячи з дому, одягали просту шубку з штучного хутра, хустки, капішони та теплі рукавиці [3, s. 76]. Сестри йосифітки взимку одягали чорні ватні безрукавки, а під час подорожей довгі ватні плащі та шуби коротші від габітів на 10 см [6, s. 105]. Натомість, сестрам альбертинкам не дозволялося одягати гумові чоботи та рукавички. Взуття мало бути виключно шкіряним, це стосувалося черевиків та сандалів [7, s. 19].

У разі дощу черниці користувалися звичайними парасольками [7, s. 19]. Стосовно кількості одягу, то з документів відомо, що черниці згромадження сестер феліціанок мали: одну зимову туніку та один плащ, 2 літні туніки, 2 вельони. Зимовий габіт та туніку сестрам видавали раз на три роки, літню туніку щороку, а вельон кожні 1,5 року. Термін вживання та кількість речей для користування визначала Генеральна рада. Окремо визначалися габіти, туніки та вельони для хворих сестер або на виріст [3, s. 76].

У сестер серафіток весь одяг, окрім натільної сорочки та білизни, був у спільному користуванні всіх сестер згромадження та зберігався в загальному гардеробі [4, s. 33]. Натомість, у сестер альбертинок особистими речами вважалися: габіт, пасок, параман та вельон [7, s. 19]. Стосовно світського одягу відомо, що сестри після складення обітниць, могли роздати його бідним та потребуючим [3, s. 77]. На білизні вишивали ініціали кожної черниці, це робили для того, щоб після прання не було плутанини серед монахинь [6, s. 105].

Після складення вічних обітів черниці деяких згромаджень отримували обручки, що символізувало заручини монахинь з Ісусом Христом. З документів відомо, що сестри йосифітки, серцанки та бернардинки отримували срібну обручку. У згромадженні сестер бернардинок вона була з візерунком розп'яття, яке зображене на серці з полум'ям [2, s. 155]. На відміну від них, сестри феліціанки [3, s. 75] та серафітки [4, s. 32], після складення вічних обітів, отримували залізну обручку, а сестри альбертинки отримували тільки нагрудний хрест без обручок [7, s. 19].

Також відомо, що перед врученням габіт, пояс, вельон, розарій, хрестики та обручки освячувалися. Цікавим моментом є те, що сестри бернардини, перед тим як одягти освячений монаший габіт, цілували кожен його елемент [1, s. 46]. Усе, що стосувалося чернечого одягу, не могло перероблятися, доповнюватися, шитися без дозволу на те провінційної настоятельки. Підготовка габіту відбувалася у матірньому домі згромадження під пильним наглядом черниці, яка дивилася, щоб кравчині не відступали від загальноприйнятого у кожному згромадженні крою [3, s. 77].

Таким чином, чернечий габіт є не тільки символом свідомого вибору присвятити своє життя служінню Богу та нужденним, а й важливою зовнішньою ознакою конкретної спільноти. Важливим атрибутом габіту жіночих чернечих францисканських згромаджень був францисканський пасок. До не менш важливих елементів чернечого одягу відносимо монаший вельон та параман. У статті проаналізовано спільні та відмінні риси монашого одягу конкретних спільнот, описано габіт досліджуваних чернечих конгрегацій у зазначений період. Відмінності у зовнішньому вигляді габіту, давали можливість чітко визначити до якої саме конгрегації належала черниця.

Список використаних джерел

1. Archiwum Klasztoru SS. Bernardynek w Krakowie przy ul.Poselskiej. Reguła i Ustawy domowe dla Sióstr III. Zakonu od pokuty Ś.O. Franciszka Bernardynek. Brak sygnatury. Łwów, 1905. 96 s.
2. Łoziński B. Leksykon zakonów w Polsce. Informator o życiu konsekrowanym. Warszawa: Katolicka Agencja Informacyjna, 1998. 390 s.
3. Konstytucje Sióstr Św. Feliksa Trzeciego Zakonu Św. O. Franciszka. Kraków, 1877. 179 s.
4. Konstytucje Córek Najświętszej Marii Panny od Siedmiu Boleści, zwanych «Serafitkami» z Trzeciego Zakonu Ś.O. Franciszka z Assyżu. Kraków: Nakładem Sióstr Serafitek, 1937. 155 s.
5. Łoziński B., Konecki K. Nasi księża, nasi zakonnicy, nasze siostry.

Włocławek Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników, 1999. 245 s. 6. Центральний державний історичний архів України у м. Львові, ф.146, оп. 38, спр. 3282, 141 арк. 7. Materiały działalności przełożonej generalnej. Konstytucje czyli Ustawy Zgromadzenia Sióstr Trzeciego Zakonu Św. Franciszka – Sióstr Albertynek (rękopis o.Czesława Lewandowskiego CM). ASA (Archiwum Sióstr Albertynek). Nr. II/6–5. 219 s. 8. Konstytucje albo Ustawy Zgromadzenia Służebnic Sercu Jezusowego. Przemysł: Nakładem Służebnic Serca Jezusowego, 1901. 111 s.

Oksana Yatskiw

A RELIGIOUS HABIT AS A SYMBOL OF CONSECRATED LIFE: FEATURES OF THE RELIGIOUS LIFE IN THE FEMALE FRANCISCAN CONGREGATION IN GALYCYNIA IN THE SECOND HALF OF THE XIX – EARLY XX CENTURY

On the basis of archival sources the article reveals the features of the monk's frock in the female franciscan congregation in Galicia in the second half of the XIX – early XX century. A religious habit is a distinctive set of garments worn by members of a religious order. The habit consists of a tunic covered by a scapular and cowl, a veil for nuns. In all congregations there was a different color of habit. The rosary, attached to the cord, is the «Franciscan crown», a particular devotion from the Franciscan tradition which contemplates the mysteries of the seven joys of the Blessed Virgin Mary. Franciscans nuns, in the tradition of our founder Saint Francis of Assisi, embrace a life of simple and unattached poverty. The brown robes reflected the poverty. Additionally, a simple corded rope, known as cinture, with three knots is worn around the waist. The three knots represent Poverty, Chastity and Obedience, the three cornerstones of the Franciscan Order.

Differences in the appearance of religious habit made it possible to clearly identify to which congregation belonged nun.

Key words: Galychyna, nun, monastery, a religious habit, scapular.

УДК 94(477) «1950/1960»: 791.44.075

Юлія Чайка

ДОКУМЕНТАЛЬНЕ КІНО ДОБИ «ВІДЛИГИ»: КІЛЬКІСНИЙ ТА ЯКІСНИЙ ПОКАЗНИК

У статті проаналізовано розвиток документального кінематографу, а саме, які фільми і з якою метою і де знімалися. Розглянуто популярність документального та хронікального кіно серед глядачів. Висвітлено тему ролі політики та влади у підборі стрічок для загального перегляду в кінотеатрах, та які саме стрічки мали найбільшу популярність. Охарактеризовано забезпечення навчальними документальними фільмами наукових установ, навчальних закладів, оцінено просвітницьку роль документального кіно.

Ключові слова: кіно, фільми, документальний кінематограф, компартійна пропаганда, кіностудія, режисер, співпраця.

Період 1953–1964 рр. в історії українського радянського кіно був переломним. У зв'язку з послабленням політичного тиску кінопродукція стрімко зростає в якісному та кількісному значенні. Про ріст свідчити може не лише художній кінематограф, а й хронікально-документальний. Документальне кіно партією розглядалось як пропаганда радянського способу життя, засіб розповсюдження наукових знань. Не дивлячись на це документальні фільми у пересічних глядачів користувались досить великою популярністю. За досліджуваній період знято близько 366 стрічок, частина з них виконана на замовлення різних організацій, а також для популяризації професій. Але не можна не приймати той факт, що документалістика в радянському кіно займала великий відсоток від загального кінематографу, і посіла чільне місце в усій кіноіндустрії. Питання розвитку документального кіно актуальне і сьогодні в незалежній Україні для молодих митців. Адже, як і майже 60 років тому пошук актуальних тем сьогодення є шляхом до успіху та розвитку.

Мета статті полягає в тому, щоб показати роль документальних фільмів у радянському кінематографі загалом, і зокрема кількісне і якісне зростання в період «відлиги», та вплив політики на документалістику.

Цікавим джерелом дослідження українського документального кіно є анотовані каталоги за певний період. Так, у дослідженні використано «Кінолітопис: Анотований каталог кіножурналів, документальних фільмів, кіно- і телесюжетів (1966–1975 рр.). Довідник» [1], та Кінолітопис: Анотований каталог кіножурналів, документальних фільмів і кіно- і телесюжетів (червень 1956–1965 рр.) [3] з допомогою яких досліджено суть документальних фільмів вказаного періоду, їх тематику, кількісний та якісний показник порівняно з минулими роками. Важливо підкреслити